

Gutiérrez Tuñón, Manuel: *Atlas Lingüístico de El Bierzo*, vol. I. Léxico (1), Instituto de Estudios Bercianos, Ponferrada (León), 1996.

Se examinámo-la nómina dos dialectólogos, atopamos que unha gran parte deles naceron en territorios de confluencia de distintas realidades lingüísticas. O Bierzo é un deses territorios caracterizados polo encontro de distintas linguas. Alí conflúen falas galegas con falas leonesas, sobre as que se superpón o castelán, coma un manto que, ás veces, non deixa percibir ó transeúnte a rica realidade polimórfica que baixo el se oculta. Por iso o Instituto de Estudios Bercianos acertou plenamente no nome de *Xornadas sobre linguas na fronteira* que, con motivo da presentación do primeiro volume do *Atlas Lingüístico de El Bierzo*, organizou en Ponferrada do día 21 ó 23 de outubro de 1996. Nestas xornadas participaron, por orde de intervención: Pilar García Moutón (“Los Atlas y el estudio de las variedades lingüísticas”), Manuel González González (“A situación do galego nas portas do século XXI”), Francho Nagore Laín (“Pervivencia y recuperación de la lengua aragonesa a finales del siglo XX. Algunos datos y anotaciones”), Xavier Lammuela García (“La política de promoción del occitano en el Valle de Arán”), Cristina S. P. Martins (“Mirandés: elementos para a comprensión da súa historia e do seu estatuto actual”), Ana María Cano González (“Situación sociolingüística del asturiano”), Francisco Fernández Rei (“A situación do galego na terra Navia-Eo, no Bierzo e nas Portelas”), Ana Seco Orosa (“O trazado da fronteira oriental do galego en León”) e Manuel Gutiérrez Tuñón (“El Atlas Lingüístico de El Bierzo”).

O *Atlas lingüístico de El Bierzo* está dirixido por Manuel Gutiérrez Tuñón, quen elaborou tamén o *Cuestionario* que serviu de base para a recollida do material, cuestionario que foi redactado tendo en conta os modos de vida e a realidade cultural do territorio estudado, pero tamén os utilizados anteriormente para a realización dos demais atlas levados a cabo na Península Ibérica, o que facilitará sen dúbida a comparación e o contraste dos seus datos cos recollidos noutros atlas de áreas circundantes. Ó tratarse dun territorio historicamente de transición entre o galego e o leonés, ou se se prefire un territorio onde conflúen o galego, o leonés e o castelán, resultará especialmente interesante a confrontación cos datos do *Atlas Lingüístico Galego*, e cos datos do dominio lingüístico leonés no *Atlas Lingüístico de España y Portugal*. Isto permitirá ver con claridade cómo as áreas de determinados fenómenos teñen continuidade polo territorio galego, e as doutros por territorio leonés, asturiano, zamorano, etc. Hai que ter en conta que ata agora non tiñamos un estudio de conxunto da realidade lingüística do Bierzo, e que, nos traballos de cartografía lingüística publicados con anterioridade, o territorio do Bierzo só

aparecía representado por catro puntos no *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica*, 1 no *Atlas Linguarum Europae*, 1 no *Atlas Linguistique Roman*, e 5 no *Atlas Lingüístico Galego*. Este atlas vén cubri-lo baleiro existente, e permitíranos coñece-las falas desta cormarca dunha maneira global e non fragmentaria, como muy bien se indica na *Introducción* deste primeiro volume.

Se collemos, por ex., o mapa num. 10, correspondente a NOCHE/NOITE, atopamos fundamentalmente os seguintes resultados: a) o resultado galego *noite*, sen ditongación de *õ* e con resultado *it* do grupo CT; b) os resultados *nuoite*, *nuete*, con ditongación crecente do *õ* e resultado *it* do grupo CT; c) o resultado *nueche*, con ditongación crecente *ue* e palatalización en [tʃ] do grupo CT; d) e, por último, o resultado *noche*, sen ditongación de *õ*, e palatalización do grupo CT en [tʃ]. Do primeiro resultado coñecemos perfectamente a súa continuidade dentro do territorio galego, ¿pero cal é a vitalidade actual dos outros resultados fóra do ámbito estudado neste atlas?, ¿cal é a extensión da área de cada un destes resultados?. É algo que non coñecemos coa suficiente precisión e que cos datos ofrecidos neste atlas e cos que nos proporcione o *ALEP* cando este vexa a luz, será posible establecer. Este mesmo mapa ofrécenos informacións valiosas sobre o contacto de linguas e as interferencias lingüísticas: podemos observar como en localidades como Teixedo de Ancares ou Dehesas, ó lado da forma *noite*, está presente xa o castelanismo *noche*, ou como esta mesma forma castelá está a punto de desprazar definitivamente ó resultado local *nueche* en Igüña.

O *ALBI* é un atlas de pequeno dominio. A rede consta de 24 puntos, separados entre si por unha distancia aproximada de 11 Km; e tendo en conta a poboación do territorio estudado, hai un punto de encuesta por cada 6.500 habitantes. O cuestionario utilizado consta de 1804 preguntas, das que 310 son de fonética, 188 de gramática e 1306 de léxico. As enquisas foron todas gravadas en cinta magnética, o que permite a realización da transcripción fonética dunha maneira máis pausada e reflexiva, e corruxir eventuais fallos que se poidan producir nunha primeira transcripción impresionista.

A recollida de datos foi levada a cabo por catro enquisadores e dez colaboradores, que traballaron con informantes maiores de 40 anos que reunían as condicións habituais esixibles a un bo informante.

Está previsto que a obra conteña un volume de fonética, outro de gramática e catro de léxico. O primeiro tomo que acaba de saír á luz corresponde á serie do léxico, e contén 217 mapas referidos ó tempo, ó espacio e á flora.

O interese principal dos datos deste volume é fundamentalmente léxico, e o estudo dos seus mapas permítenos establece-las isoléxicas que delimitan as áreas dos distintos tipos léxicos. Por ex., no mapa 5, correspondente á pregunta “onte”, podemos separar perfectamente a área continuadora de AD HERI (tipo *ayer*) da continuadora de AD NOCTEM (tipo *onte*, *oite*...); ou no mapa 170, no que se estudian as denominacións da tona da pataca, podemos delimitar con bastante precisión a área ocupada por cada un dos tipos léxicos: *casca*, *paraza*, *pela* e *monda*.

Pero o feito de que sexa un tomo dedicado fundamentalmente ó estudio do léxico, non quere dicir que os seus datos non teñan tamén interese para un

mellor coñecemento da morfoloxía e, sobre todo, da fonética (aínda que estean previstos outros volumes dedicados á gramática e á fonética). A transcripción completa da resposta permítenos estudar un gran número de fenómenos de tipo fonético, tanto referidos ó vocalismo coma ó consonantismo. A ditongación ou non das vocais breves tónicas latinas E, O (*tiempo / tempo; cueva / cova*); a perda ou conservación do -L- e -N- intervocálicos do latín (*lúa / luna*); os resultados palatais ou velares do J- inicial latino ([j=ɲko] [x=ɲko]); a conservación ou perda do F- inicial latino (*fiollo / inojo*); a palatalización ou simplificación das xeminadas -NN-, -LL- (*peña / pena, amarillo / amarelo*), por poñer só unha pequena mostra, son fenómenos que poden ser seguidos a través dos resultados que se plasman nos mapas que integran este volume.

Un atlas lingüístico ofrécenos unha fotografía do estado actual da realidade lingüística, e o exame dos seus datos permítenos tirar conclusións tamén de tipo sociolingüístico. Se estudiamos, por exemplo, os mapas correspondentes ás denominacións dos días da semana, podemos ver cómo as formas do castelán desprazaron case totalmente os resultados autóctonos galegos e leoneses, e ante esta situación hai que preguntarse cales son as causas históricas ou os factores sociais que explican a castelanización xeneralizada neste campo léxico.

Felicítamos sinceramente a Manuel Gutiérrez Tuñón (director da obra), a Alicia Fonteboa López (coordinadora), ós encuestadores, ó Instituto de Estudos Bercianos e a todos cantos fixeron posible que contemos cun atlas lingüístico do Bierzo, territorio que constitúe unha verdadeira encrucillada lingüística. Un atlas lingüístico é sempre unha obra ben querida por todos, porque se o examinamos con profundidade, nel aparece reflectida unha boa parte da nosa maneira de ve-lo mundo, dos nosos modos de vida, e, en definitiva da nosa historia e do noso ser actual.

MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ